

Türk Roman Kurgusunda İkili Kahramanlar Üzerine Genel Bir Değerlendirme ¹

Gülsün Nakıboğlu *

Özet

Bu makalede ikili roman kahramanları kısaca tanıtılmaktadır. Türk edebiyatındaki ikili kahraman kurguları hakkında genel bir değerlendirme yapılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Eşruh, ikiz, ikili kahraman, üst ikili, Türk romanı.

A General Evaluation About Double in Turkish Novel

Abstract

In this study fictional doubles are being shortly introduced. A very general evaluation is being made about fictions which have doubles in Turkish literature.

Keywords: Doppelganger, twin, double, meta-double, Turkish novel.

---

* Dr., İstanbul Teknik Üniversitesi, Türk Dili Bölümü, İstanbul/Türkiye, gulsunnakip@yahoo.com
1 Bu makale “Türk Roman Kurgusunda İkili Kahramanlar” başlığını taşıyan doktora tez çalışmamızda vardığımız sonuçlar esas alınarak hazırlanmıştır.

I. Giriş

Edebiyatta ikili kahramanların mitlere kadar dayanan bir tarihî geçmişî olup ikili kahramanlar, edebiyatın en eski ve vazgeçilmez konularından biri olagelmıştır. İnsan dünyayı, çevresini, kendini anlamakta, ifadelendirmekte zıtlık ve benzerlik ilişkilerinden faydalanarak elde ettiği çıkarımları ikili kahramanlara aktarmakta ve ikili kahramanlar mitlere taşınırken her zaman görüntüdeki benzerlikler ve zıtlıklar öne çıkarılmaktadır. Görünüştaki benzerliğin en uç noktaları ikizlik ve birbirinin tam zıddı olan görünüşlerdir. İkili kahramanların bir kısmı mitlerde ve daha sonraki geleneksel edebî türlerde ikiz kardeşler, ikiz kadar birbirine benzeyen kişiler şeklinde yer alırken diğer bir kısmının görünüşleri tamamıyla birbirinin zıddı olup görünüşteki bu zıtlık özellikle vurgulanmaktadır. İkili kahramanlar arasındaki ilişki, ben ve öteki ilişkisinin özel bir türü olup ben ve öteki ilişkisine dair felsefî, psikolojik, sosyolojik ve sosyal ilişkilere dayanan farklı okumalara imkan tanıyan yapısıyla da cazip bir inceleme konusudur.

II. İkili Kahramanların Tasnifi

İkili kahramanların ele alınışında gelenekteki görüntünün öne çıkan yapısından hareket edilerek, ben ve öteki arasındaki ilişkinin açılımlarından da faydalanılarak yapılacak bir tasnifte ele alınacak romanlardaki ikili kahramanların öncelikle “Ben ve İkiz Öteki”den Oluşan İkili Roman Kahramanları” ve “Ben ve Ben’e Benzemeyen Öteki”den Oluşan İkili Roman Kahramanları” olmak üzere iki temel başlık altında ele alınması gerekmektedir; postmodern anlatılarda ise mitlerden beri süregelen geleneksel yapısından koparılan ve sentetik bir şekilde üst üste yığılan ikili kahramanların “Üst İkililer” başlığı altında ayrıca ele alınarak “üst ikili” kavramı olmadan anlaşılamayacak romanların müstakilen değerlendirilme zarureti hâsıl olmaktadır.

III. Türk Roman Kurgusunda Ben ve İkiz Öteki’den Oluşan İkili Roman Kahramanları

İkiz kahramanların görünüşteki tıpatıp benzerliği, ikizliği; edebî eserlerde bir araya getirilen iki birbiriyle ilişki içindeki insanın görüntüdeki bağılılığını ve bağımlılığını ifade eder. İkizlik, insanın ilgisini çeken ve ikizler arasındaki farklılıkları araştırmaya yönelmesine sebep olan bir olgudur. İnsanın bu iştıyakı edebî eserlerde ikizlerin farklılıkları üzerinden ben-öteki ilişkisinin kavranma temrinlerini peşi sıra getirir. İkiz kahramanların geleneksel anlatılarda devirden devire aktarılarak günümüze kadar ulaşmasının en önemli sebeplerinden biri de bu merak unsurudur. İkiz kahramanların anlatıldığı tüm edebî türlerde kalıplaşmış ve sürekli yinelenen bazı motifler bulunur. İkiz kahramanların geleneksel anlatılar içinde günümüze kadar ulaştırılmasında bu motiflerin önemli bir koruyucu rol üstlendiği görülmektedir. Sosyal bir varlık olan insanın içinde yaşadığı toplu-

mun en küçük modeli olan ikili kahramanlar arasındaki ilişki, ben-öteki ilişkisini en sarıh şekilde örnekler ve özetler. Kurgu içinde ikili kahramanlar, özelde ikiz kahramanlar özerk bir iç kurgu yapı oluşturarak kurgudan ayrılır ve kurguda bir çekim merkezi hâline gelirler. İkili kahramanlara, özelde ikiz kahramanlara dair tüm anlatılar birbirleriyle bağlantılı ve motif ilişkileri üzerinden birbirlerine bağlıdır. Sabit ve gelenekselleşmiş yapılar oldukları için kurgulayanı kendi gelenekselleşmiş yapılarına uymaya zorlarlar. Geleneksel anlatım esasına dayalı türlerde tek bir merkeze işaret ederler. Bu merkez, iki zıt kutupta değerlendirilen tüm vasıfları genelde bünyesinde toplayan bir merkez hüviyetinde olup söz konusu merkezin iyi, güzel, doğru, haklı, güçlü gibi özellikleri öne çıkar.

İkiz kahramanlar üzerine yapılan incelemelerde gerek geleneksel anlatılar gerekse romanlarda ikiz kahramanların on iki tip kurgulanma şekli tarafımızdan tespit edilmiş olup bu özellikler aşağıda maddeler hâlinde sıralanmıştır:

1. Karakterleri farklı veya güçleri eşit olmayan ikizlerden anlatım esasına dayalı edebî türlerde kahramanlık yasaları gereği biri öne geçerken diğeri onun yardımcısı olarak geri plana çekilir. İkizlerden biri kahraman olurken diğeri onun yardımcısı, uşağı, danışmanı hâline getirilerek geleneksel anlatımın tek kahraman yasası korunmaya çalışılır.²

2. Eşit güçteki ve benzer karakterdeki, aynı görünümdeki ikizler arasında çatışma olmazsa veya aralarında çok basit farklılıklar ya da çatışmalar varsa ve ikizler rakipler hâline de gelmiyorlarsa Axel Olrik'in epik yasaları gereği esas kahramanın yanında ikinci planda kalırlar ve onun yardımcısı konumuna düşerler çünkü kahramanlık kurguda genellikle bölüştürülmez ve kahramanlık açısından anlatım esasına dayanan edebî türlerde eşit bölüştürülmüş konumlara çoğunlukla yer yoktur.³

3. Karakterleri ve güçleri eşit olan ikizler kurguda birbirlerinden ayrılarak kurgunun kendilerine ayrılan bölümlerinde her biri ayrı birer kahraman olur. Kurgu böyle durumlarda ikizlerin her birinin macerasını anlatmak üzere ikiye bölünür yani ikizleşir. İkizler daha sonra bir araya geldiklerindeyse yine ikizlerden biri kahraman diğeri onun yardımcısı hâline gelir.

4. Zıt karakterli ikizler birbirlerinin yerlerine geçerek öteki'nin hayatını yaşamaya başlayabilirler. Her biri diğeri'nin dünyasında kahraman olabileceği gibi sadece ikizlerden birinin özellikle iyi ve doğru addedilenin kahraman oluşu da anlatılabilir. İkizinin yerine onun hayatı, çevresi ve alışkanlıklarıyla ikizi yerine yaşamaya başlayan ikiz için çatışma bu sefer yerine geçilen ikizin gölgesi gibi anlatıya bıraktığı, temsil ettiği konumuyla ve alışkanlıklarıyla onun yerine ge-

2 Axel Olrik, "Halk Anlatılarının Epik Kuralları", *Milli Folklor*, C. 3, S. 23, Güz 1994, s. 5.

3 A.y.

çen ikiz arasındadır. İkizlerin yer değiştirmesi motifi edebiyatta yaygın olarak kullanılır. Bu durumda da ikizler birbirlerinden ayrıdırlar. İkizlerin birbirleriyle karıştırılması da aynı madde kapsamında değerlendirilmektedir.

5. Benzer karakterli ikizler birbirlerinin yerine geçerek öteki'nin hayatını yaşamaya başlarlar. Her biri diğ erinin dünyasında kahraman olur. Karakterleri benzer olduğu için değiş en sadece çevredir ve anlatı boyunca değişmeyen sabit karakterler üzerinde değiş en çevrenin yıkıcı bir etkisi çoğunlukla olmaz.

6. Karakterleri birbirlerine zıt olan ikizlerin düş man olmaları durumunda kurguda ikizlerden biri rakip diğ eri kahraman hâline gelir. Mitlerde sıklıkla karşılaşılan bu durumun daha sonra ikizlerin ikizliğine yapılan vurgu anlatılardan düşürülerek kahraman ve rakip olarak kurgulanmaya başlandıkları düşünülebilir. Böyle bir durumda kurguda diğ er anlatılarda da olduğu gibi kahraman ile rakip arasındaki ilişki aynen geçerli olur. Düş man kardeşler/ikizler motifi de buradan doğ ar. Kahraman ile rakibi savaş meydanında çoğunlukla karşılaşır, onun haricinde ayrıdırlar. Genelde ikili kahramanlar özelde ise ikiz kahramanlar zıt karakterlerle donatılıp rakip konumuna getirildiklerinde geleneksel anlatım esasına dayalı türlerde tek bir merkeze işaret ederler. İyi ile kötü, doğru ile yanlış, haklı ile haksız, güzel ile çirkin arasındaki savaş; sonunda hep iyi, doğru, haklı, güzel lehine sonuçlanır. İki zıt kutbun çatışması her daim bu iki zıt kutbun ortak çıkış noktasına yani merkeze işaret etmekte sonunda merkezin baskın karakteri iyi, doğru, güzel öne çıkmaktadır.

7. Karakterleri zıt olan ikizler bir arada bulunurlar ve çatışırılar ancak bu çatışmalar ikizlerin birbirlerinden ayrılma larını gerektirmeyen küçük çatışmalar mahiyetindedir ve ikizlerin birbirlerini tamamlama larını sağlayan bir vasıta özelliğ i arz eder. Genellikle bu tür ikizler komedi unsuru olarak kullanılmaktadır.

8. İkiz kahraman anlatılarında karakter zıtlığına bazen ikiz olmalarına rağmen görünüşteki zıtlıklar da (uzun-kısa, zayıf-şişman, iri-ufak, güzel-çirkin vb.) eklenebilmekte ve çatışma ortamı görünüşteki zıtlığın eklenmesiyle hararetlendirilebilmektedir. Ben ve ben'e benzemeyen öteki'den oluşan ikili kahramanların anlatıldığı geleneksel anlatılarda da görünüşteki zıtlık ve aradaki kavgaya dönüşmeyen çatışma unsurları aynı şekilde tekrarlanmaktadır.

9. Zıt karakterli ikizler birbirleriyle ontolojik çatışmalar içine girseler de birbirlerinden ayrılmazlar ve hep bir arada bulunurlar. Çoğunlukla ikizlerden biri diğ erinin gölgesini temsil eder. Bu tip ikiz kahramanların kurgulandığı anlatılar daha çok eşruh anlatılarıdır. Bu tip ikizler çatışarak bir arada kalırlar.

10. İkizlerin anlatılarda birbirlerinden ayırt edilmesini sağlayacak bir ya da birkaç özelliğ inden mutlaka bahsedilir. Bu farklılıkların olmaması tam olarak birbirinin aynısı olan iki kişinin anlatıda işlevsiz bir şekilde yan yana bulunması anlamına gelecektir ki geleneksel anlatılarda yukarıdaki maddelerden de

anlaşılabileceği gibi bu tür bir durumla karşılaşılmaz. Postmodern anlatılarda ise her türlü farklılığın ortadan kaldırıldığı sentetik kopya ikizler görülür. Eşruhların ve ikiz kahramanların bir arada üst üste yığıldığı ve geleneksel işlevlerini kaybettikleri postmodern anlatılarda ikili kahramanlar “üst ikili” başlığı altında değerlendirilirler. Bu tip kopya ikizler çoğunlukla parodileştirmenin unsuru olarak kullanılmaktadırlar ve ikizlerin karakterlerinden anlatıda bahsetmek güçtür.

11. Maske takarak ya da kılığına bürünerek ikizleşen karakterler için de aynı kurallar geçerlidir. İkiz kahramanların kullanıldığı edebî eserlerde genelde karşılaşılan birbirinin yerine geçme motifine bağlı olarak ortaya çıkan ve bir ikizleştirici unsur olarak görülen don değiştirme, kılık değiştirme ve maske takma uygulamalarının insanlığın karanlık dönemlerine kadar uzanan bir geçmişi vardır.

12. Romanda aslında ikiz oldukları ya da görünüşteki tıpatıp benzerlikleri belirtilmeyen roman kişileri kurmaca düzleminde ikiz kahramanlar gibi kurgulanabilirler. Bu tür kurgularda ikizleştirme için ikiz kahraman anlatılarının genel kurgu tekniklerinden faydalanılır.

Yukarıda işaret edilen 8, 9 ve 10. maddelerde sayılanlar günümüz romanlarında farklı ikili kahraman türleri olarak değerlendirilmektedir.

Türk edebiyatının en eski edebî türlerinden romanlara kadar hemen her anlatım esasına bağlı edebî türde ikiz kahramanlardan bahsedilmektedir. Bu anlamda dünyadaki diğer ülke edebiyatlarıyla Türk edebiyatı benzeşmektedir. Türk romanında görülen ikiz kahramanların geleneksel hüviyeti, Türk mitolojisi ve eski Türk inanç sistemi, destan, efsane ve masallarından gelmektedir. Bu geleneksel anlatı türlerinde ikiz kahramanların oluşum ve gelişim süreçlerinde İslâm medeniyeti çerçevesinde oluşan dinî kıssalar kadar İran mitolojisi ve efsaneleri, Zerdüştlük, Yunan mitolojisi ve felsefesi, Bin Bir Gece Masalları gibi pek çok farklı unsur da etkili olmuştur.

Kimi kaynaklarda Türk edebiyatında romana geçiş sürecinin ilk örneği addedilen *Muhayyelât-ı Azîz Efendi*'de ikiz kahramanların *Bin Bir Gece Masalları*'ndakine benzer şekilde kullanıldığı ve ilk roman örneklerinden başlayarak ikiz kahramanların günümüze kadar kurgulanmaya devam ettikleri görülmekte olup geleneksel anlatım esasına dayalı edebî türlerin hususi özelliklerini taşıyan ikiz motifi; medeniyetin yönünü değiştirdiği, toplumun önemli ve sancılı değişim süreçlerine gebe olduğu dönemlerde karakter değiştirme eğilimindedir.

Türk edebiyatında romantizmin yerini realizme bırakmasıyla eserlerdeki hayale dayanan unsurlar azalmakta, muhayyile sınırlandırılmakta ve gerçek hayatta olamayacağı düşünülen her türlü temadan romanlarda kaçınılmaya çalışılmaktadır.⁴ Gerçekçi edebiyata meyil, romanlardaki ikiz doğumlarınsa önüne geçeme-

4 Sevim Kantarcıoğlu, *Edebiyat Akımları: Platon'dan Derrida'ya*, İst., Paradigma Yay., 2009, s. 155.

mektedir. Özellikle tarihî romanlarda ikiz doğumlarla, geleneğe selam kabilinden daha sık karşılaşılmaktadır. Cumhuriyet döneminde popüler romanlarda ikiz roman kahramanları kurgulanmaya devam ederken fantastik romanlarda ikiz izleğinin kullanımı yaygınlaşmaktadır. Çocuk edebiyatı sahasında ikiz örneklerinin sayısı izleğin çocuklar açısından cazip olması dolayısıyla oldukça fazladır. Ancak çocuk romanlarında masallardaki zıt karakterli çatışan ikizlerin yerini iyi anlaşılan benzer karakterli ikizler alabilmektedir. Özellikle zıt ikizler motifi toplumun iyi-kötü, doğru-yanlış, güzel-çirkin gibi zıt anlam çiftleri içinde ürettiği tek merkeze işaret eden geleneksel anlamın, gelecek nesillere taşınmasında kullanılırlar. Masallardaki zıt ikiz kardeşler motifinin çocuk romanlarında kullanılmayışı masalların söz konusu örtük işlevlerini çocuk romanlarının üstlenememesi neticesini doğurmaktadır.⁵ Cumhuriyet dönemi popüler romanlarında ve çocuk romanlarında aynı yumurta ikizlerinden çok, farklı cinsiyetteki ayrı yumurta ikizlerini kurgulama eğiliminin önceki dönemlere göre bir anda artması dönemin cinsiyetlerin eşitliği bilincinin geliştirilmesine dair çalışmalarının romanlara yansımaları olarak görülebilir. İkiz kurguları toplumun düşünce yapısının ve genel karakterinin değişmeye başladığı zamanlarda bu tür örneklerde olduğu gibi toplumsal bilinçaltının yansıtıldığı aynalar işlevini görmektedir. Bu sebeple ikiz kahramanların yer aldığı romanlarda ikiz izleğinin değişimi toplumların değişiminin üzerlerinden takip edilebileceği izleklerin başında gelmektedir.

Geleneksel anlatılarda ikiz kahramanlar, destanlar döneminden itibaren bir metinden diğerine taşınarak güçlenip sabit bir yapı içinde muhafaza edilmeye başlandıklarından tipik vasıflar taşırlar. İkizlerin geleneksel metinlerde birbirinin zıddı olan kavramları birer ikiz manken gibi üzerinde taşımakla görevli yapılar olarak kullanılırlar. Bu anlamda ikiz kurguları tipiktir. İkizler genellikle bir ya da birkaç tipin ortak temsilcisi konumundadırlar. Romandaysa ikizlerin karakterleştirilmesi oldukça zordur çünkü tipik vasıflarıyla birbirleri üzerinden tanımlanan ikizlerin karakterleştirilmesi çoğunlukla özgün özellikler taşımaları gerekliliği sorununu da beraberinde getirmektedir. Eğer birbirlerine zıt anlam çiftleriyle tanımlanmazlarsa ikiz karakterlerin ikizlikleri belirginleşmez. Sadece birer sıfatın temsilcisi olarak kalıp tipikleşirlerse bu sefer birer roman karakterine dönüşemezler. Duygulanımları, olaylara karşı verdikleri tepkiler betimlenirse birer karakter vasfı kazanmaya başlarlar. Ancak birbirlerinin zıddına duygular, hayaller, tepkiler göstermeleri ikiz karakter kurgusunun tipikleşme eğilimini de beraberinde getirir. Romanda karakteri tipten ayıran en önemli özellik roman içinde değişmesi ve tek boyutlu olmamasıdır. Romanda ikizlerin değişim ve gelişim süreçleri zıt istikametlerde olsa da paralellik arz edebileceği gibi değişerek birbirlerinden uzaklaşıp birbirlerine yaklaşıp da bilirler. Her anlamda ikiz karakterler arasındaki ilişki döngüsel, sürekli bir alış-

5 Masalların eğitimdeki rolü hakkında ayrıntılı bilgi için bkz.: Muhsine Helimoğlu Yavuz, *Masallar ve Eğitimsel İşlevleri*, Ank., Ürün Yay., 1997.

verişle beslenir. Ben ve öteki ilişkisinin kutupları biteviye yenilenecek oluşturulan çevrimsel iç kurgu evren, kendi içinde sabit bir ikili fonksiyon üzerinden hareket etmesiyle roman içinde tipikleşmeye başlar. İkiz kurgularında, ikizler mitine bağlantısı sebebiyle ikiz karakterlerin kaderi bir arada buldukları sürece bu biteviye çizgiye mahkûm olmaktır. Yazarın başarısı bu kurgusal yazgıyı başarıyla yönetmek ve ikizleri birbirine ezdirmeden, birbiri içinde eritmeden, birbirlerinden ayrılan karakteristik unsurlarını muhafaza ederek birer ikiz karakter kurgulayabilmesinden geçer. Dolayısıyla ikiz kahramanlar Türk romanında çoğunlukla geleneksel motif özelliklerinin dışında ya da bozulmasıyla veya motif özelliklerinin üstüne çeşitli eklemelerle kurgulanırken yazarların ikiz kahraman kurgusunun özgünlüğünü bu bozma, değiştirme, eklemelerle sağlamaya çalıştığı tespit edilmektedir.

Romanlarda karakterin inşasında tutarlılığı sağlayan ilkeler: tekrar, benzerlik, tezat ve çıkarım/gerektirme olarak kabul edilmektedir.⁶ Yazarlar, ikiz karakterlerin inşasında ikizlerin her birinin sürekli yinelediği davranışlardan faydalanır. Karakterlerin farklılığının altı çizilir, zıtlıkları özellikle vurgulanır. Karakterlerin geliştirilmesi noktasında sadece bir sıfatın tutucu dairesinde kısıtlı kalmayan ikizler kendi öznel bakış açılarına sahiplerdir. Ayrıca ikiz roman kahramanlarının geleneksel anlatılardan farklı olarak ikizinde bulunmayan çeşitli karakter özelliklerini taşıdıkları da görülmekte ve bu özelliklerin Türk romanının gelişimiyle doğru orantılı olarak arttığı anlaşılmaktadır.

Cumhuriyet dönemi Türk romanında özellikle 1980 sonrasında popüler edebiyata rağbetin artmasıyla ikiz kahramanların romanların başkişileri olarak görülme sıklığı artar. Romanlarda başkişilerin yanında yardımcı kişiler olarak ikiz kardeşlerin yer aldığı kurguların da 1980 sonrasında sayıları hızla artmaya başlar. Genellikle bu dönemde ikiz kahramanlar romanlara yan hikâyeler içinde eklenir ya da kahramanın yanında ikinci sırada konumlandırılırlar. İkiz kahramanlar; Türk romanında fantastik, polisiye, bilim-kurgu ve gotik gibi türlerin ise her zaman vazgeçemediği roman kişileri olagelmişlerdir. 1990 sonrası Türk romanında ikiz kahramanların roman içinde oluşturdukları, sürekli gerilimi ve çatışmayı sağlayan iç özerk yapılardan, komedi unsuru olarak da faydalanılmaya başlanır. İkiz kahramanların kurgulandığı romanlarda geleneksel anlatılardaki ikizlerin yer değiştirmesi motifinin korunduğu örneklerle Cumhuriyet dönemi romanlarında, geleneksel anlatılardakine benzer şekilde, karşılaşılmaya devam edilmektedir.

İkiz kurgusu, bir teze hizmet etmek üzere seçildiğinde genellikle ikizler kendi kimlikleri dışında o tezin değer atıflarını üzerinde taşıyan birer simgesel nesne hâline dönüşürler. Söylem düzlemindeki metoniminin işaret ettiği ikiz kurguları tek tezin sürekli tekrarına hizmet ettikleri için çoğunlukla kısır yapılar olarak ortaya çıkar, farklı anlam katmanlarındaki açılımlara müsaade edecek bir zemin-

6 Bahar Dervişcemaloğlu, *Anlatıbilime Giriş*, İst., Dergâh Yay., 2014, ss. 150-151.

de geliştirilmedikleri için de çabuk solarlar. İkiz kahramanların geleneksel sabit yapılarının korunmadığı durumlarda ikiz kahraman kurgularına yazarlar hâkim olamazlar ve ikiz kahramanların geleneksel özellikleriyle kurguyu ele geçirmelerini bir seyirci gibi seyretmek durumunda kalırlar. Özellikle ikiz kahramanların geleneksel yapılarının dışına çıkarılma çabaları, Türk roman kurgusunda diğer dünya edebiyatlarında da olduğu gibi çoğunlukla ikiz kahramanların bozulmaya direnişiyle sonuçlanmaktadır. Postmodern anlatılarda ise ikiz kahramanların farklı şekilde geleneksel yapıları bozulmaya, değiştirilmeye çalışılarak anlatıya bir parodi unsuru olarak ikiz kahramanların taşındıkları görülmektedir.

Yenileşme ve Cumhuriyet dönemi Türk romanlarında, geleneksel Türk masal, hikâye ve tiyatrosunda da sık sık kullanılan, bir ikizleşme unsuru olan maske takma ve kılığına bürünme motiflerinden faydalanılmaya devam edildiği görülmektedir. Kılığına bürünme ve maske takma motifi mitolojideki donuna girme motifinin değişerek günümüze kadar ulaşmış şeklidir. Romanlarda ikiz kahramanlar sınıfına dahil olmamakla birlikte farklı ikizleşme tipleriyle de –ikiz imgeler gibi- karşılaşmak mümkündür.

İkiz kahramanlar içinde en çok tanınan, bilinen, en ilgi çeken, en çok kurgulanan, üzerinde en fazla araştırma yapılanlar; Almancada “birlikte yürüyen” anlamına gelen, edebî olarak “birlikte yolculuk edenler” (birlikte yol alanlar) şeklinde literatüre giren Batı edebiyatında doppelgänger olarak tanınanlardır. Kelimenin ilk ortaya çıktığı Almancada “doppel”: “ikiz” anlamına gelen ya da ikilik ifade etmek için kullanılan bir önektir.⁷ İngilizcede olduğu gibi Fransızcada da “double”: “kopya”, “tıpatıp benzeri”⁸ anlamına gelmekte ve “doppelgänger” yerine kullanılmaktadır. *Folklor ve Mitoloji Sözlüğü*’ne göre doppelgänger: “Almanca ‘çift yürüyen’ anlamına gelen, insana eşlik ettiğine inanılan bir gölge veya hayaletin adıdır” ve sadece kediler, köpekler ve sahipleri tarafından görülebileceğine inanılır.⁹ Halk arasında, insanları dinlemeye her an hazır bir arkadaş olarak değerlendirilse de kızdırıldıkları takdirde zarar verebilecekleri düşünülür.¹⁰

Edebiyatta bir terim olarak ilk kez romancı Jean Paul Richter tarafından kullanılır. Terim, yazarın 1796’da eserindeki bir cümlemin dipnotunda geçer ve Richter tarafından “kendilerini gören kişiler” şeklinde tanımlanır.¹¹ Edward Quinn,

7 *Fono Universal Sözlük: Türkçe-Almanca*, Haz. Holder Knudsen vd., İst., Özal Matbaası, 2003, s. 344-345.

8 Tahsin Saraç, *Fransızca-Türkçe Büyük Sözlük*, C.1, Ank., Bilgi Basımevi, 1976, s. 420.

9 Özhan Öztürk, *Folklor ve Mitoloji Sözlüğü*, Ank., Phoenix Yay., 2009, s. 309.

10 A.y.

11 Milica Živkovič, “The Double As The ‘Unseen’ Of Culture: Toward A Definition Of Doppelgänger” *University Of Niš The Scientific Journal Facta Universitatis Series: Linguistics and Literature* S. 2, No 7, 2000, s. 122, (Çevrimiçi), <http://facta.junis.ni.ac.rs/lal/lal2000/lal2000-05.pdf>, 27.07.2011.

“doppelgänger”ı *A Dictionary of Literary And Thematic Terms* (Tematik Edebiyat Sözlüğü)’de kişiliği ya da zihni bölünmüş bir karakterin iki kişi şeklinde edebi eserde kurgulanmasını karşılayan kavram olarak nitelendirilir.¹² *The Oxford Dictionary of Phrase and Fable* (Oxford Fabl ve Deyişler Sözlüğü)’da terim yaşayan bir insanın ikizi ya da hayaleti olarak tanımlanır.¹³ *Dictionary of Literary Terms and Motifs* (Edebiyat Terimleri ve Motifler Sözlüğü)’de “doppelgänger” yerine aynı anlamı karşılayacak şekilde ‘ikili’, ‘gizli benlik’, ‘ikinci benlik’, ‘zıt benlik’, ‘alter ego (öteki benlik)’, ‘gölge’, ‘ayna yansıması’, ‘bölünmüş kişilik’, ‘çoklu kişilik’ kavramlarının da kullanıldığı belirtilir.¹⁴ Berman’a göre kavramların hepsi kişinin bölünmüş benliğine, çoklu kişiliğine ve bu bölünmüş birimler arasındaki çatışmaya işaret eder. Aradaki bu çatışmanın meydana getirdiği muvazene kaybı neticesinde çatışan taraflardan biri diğerinin üzerinde hakimiyet kurmaya başlar. Sonuçta bir bölünme, dağılma, ikizleşme, kimlik kaybı ve iç çatışma meydana gelir. Berman’ın da belirttiği gibi bir edebiyat motifi olarak çift kişilikli olma hâli insan doğasının temel ikili yapısından kaynaklanan sosyal açıdan daha üst seviyedeki tarafla daha aşağıdaki/ilkel tarafı arasındaki veya kişiliğin Apollon ile Dionysos’u temsil eden yönlerinin ya da Freud’un deyişiyle id ile süperegonun zıtlığını ifade için biçilmiş kaftandır.¹⁵ Çift kişilikli olma durumunda iki birbirinden özerk birimin güç bela aynı bedende yaşadığı görülür ve tüm çok kişilikli örnekler aslında ikili bir yapı içerirler. Berman, edebiyatın bu iki zıt kutup arasındaki çatışmayı inandırıcı bir şekilde betimlemeye başlayana kadar bir çözüm önermektense bu kadim savaşı her zaman bir tarafın diğerine galip gelmesi ile sonuçlandırmayı ya da en iyisinden bir uzlaşmazlık veya çözümsüzlük içinde çatışmanın sürdüğünü belirterek sonuçsuz bırakmayı tercih ettiği tespitini yapar.¹⁶

Eşruh¹⁷ kurgularında kişiler birbirini tamamlayan iyi-kötü, beden-ruh,

12 Edward Quinn, *A Dictionary of Literature and Thematic Terms*, Second Edition., New York, Facts On File Publishing, 2006, s. 126.

13 Elisabeth Knowless, *The Oxford Dictionary of Phrase and Fable*, Second Edition, Oxford, Oxford University Press, 2006, (Çevrimiçi), <http://www.oxfordreference.com/view/10.1093/acref/9780198609810.001.0001/acref-9780198609810-e-2217?rskey=Bgrmr3&result=220803.04.2014>.

14 Jeffrey Berman, “Personality (Double-Split-Multiple), *Dictionary of Literary Themes and Motifs: L-Z*, Ed. Jean-Charles Seugneuret, C. 2, New York, Greenwood Press, 1988, s. 963.

15 A.y.

16 A.y.

17 Bundan sonra “doppelgänger” yerine Türkçe karşılığı olarak tespit edilen “eşruh” kullanılacaktır. Yaptığımız araştırmalar neticesinde terimin Türkçe karşılığı üzerinde bir uzlaş sağlanmadığını gördük. Pek çok farklı kaynaktan farklı isimlendirmeler kullanılmaktaydı. Örneğin; 1.Gürsel Aytaç terimi “eş insanlar” şeklinde çevirir. Gürsel Aytaç, *Yeni Alman Edebiyatı Tarihi: 16. Yüzyıldan 20. Yüzyıla Kadar*, Ank., Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., 1983, s. 242. 2.Todorov’un *Fantastik*’ini çeviren Nedret Öztokat ise terim yerine “eş”, “ikiz” demeyi tercih eder. Zevatan Todorov, *Fantastik: Edebi Türe Yapısal Bir Yaklaşım*, Çev. Nedret Öztokat, İst., Metis Yay., 2004, s. 140.

akıl-duygu gibi iki zıt olguyu temsil edebilirler. Kurgu içinde mutlaka “Ben aslında sen'im” şeklinde üstü örtülü de olsa eşruh ile sahibi arasında bir konuşma geçer.¹⁸ Bununla birlikte Jung'un anima ya da animus şeklinde ifadelendirdiği kişinin kendi cinsiyetine zıt özellikler taşıyan özerk ve ikincil cinsiyetinin bedenlenmesi de eşruhların karakterleştirilmesinde kullanılabilir.¹⁹ Benzeri şekilde kişinin aynadaki yansıması halinde biyolojik ikizi, tıpatıp benzeri ya da kendi dışındaki hayali görüntüsü kişiliğin iki farklı tarafını simgeleyebilir.²⁰ Eşruhlar genel olarak gölge arketipine bağlı olarak kurgulanırlar ve geleneksel anlatılarda hep erkeklerdir. Eşruh kurgularında genel olarak tekinsiz bir durum söz konusudur.²¹ İkiz kahramanlarla aynı ikiz motifinden hareket ederek kurgulansalar da tekinsiz durum ve ortam ile ben-öteki ilişkilerindeki bariz fark ikiz kahramanlardan ayrılmalarını sağlar. Diyalog ve tartışma eşruh kurgularının temel zeminini oluşturur. Çoğunlukla kişinin kendi içindeki gölgesiyle çatışması dış dünyaya kişinin gölgesiyle, yansıma ikiziyle, ötekisiyle çatışması olarak taşınır.

Psikiyatri genel olarak eşruhların ortaya çıkışını narsisizm, şizofreni, şizoid kişilik bölünmesi, çoklu kişilik bozukluğu, Capgras Sendromu, Otokopik Fe-

3.Freud'un “Tekinsiz” adlı makalesini çeviren Emre Kapkın ile Ayşen Tekşen Kapkın terim için “çift” karşılığını kullanırlar. Sigmund Freud, “Tekinsiz”, *Sanat ve Edebiyat*, Çev. Emre Kapkın ve Ayşen Tekşen Kapkın, İst., Payel Yay., 1999.

4.Jale Parla, “çiftillik” karşılığını kullanmayı tercih eder. Jale Parla, “Kara Kitap Neden Kara?” *Kara Kitap Üzerine Yazılar*, Der. Nüket Esen, 2. bs., İst., İletişim Yay., 2009, s. 102.

5.Dostoyevski'nin romanını çeviren Sabri Gürses “ikiz”i kullanır. Fyodor Dostoyevski, *İkiz*, Çev. Sabri Gürses, İst., Can Yay., 2010.

6.Dostoyevski'nin aynı romanını çeviren Tansu Akgün ise “öteki” başlığını kullanır. Fyodor Mihayloviç Dostoyevski, *Öteki*, Çev. Tansu Akgün, 3. bs., İst., Türkiye İş Bankası Yay., 2012.

7.Şenay Kırgız tezinde “eş ruh” tabirini teklif eder ve bileşik kelime olarak kullanmaz. Şenay Kırgız, “E.T.A. Hoffmann'ın Eserlerinde Fantastik Ögeler”, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Alman Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, 2010, Erzurum (yayımlanmamış yüksek lisans tezi).

Tespit edebildiğimiz farklı kullanımlardan sadece birer örnek vermekle yetindik. Gerek inceleme, gerek okuma, anlama noktasında gerekse sınıflandırmadaki karışıklıkların önüne geçilmesi için ortak bir terimin Türk edebiyatında kabul edilip kullanılması gerekmektedir. Bu sebeple Anadolu'da da bilinen Yakutlarca “ija kıl”, Kırgız ve Kazaklar tarafından “eş-arvağ” denilen “eşruh”ların Türk kültüründeki yeri ve geçmişi de gözetilerek Batı'da kelimenin ortaya çıkışı ve tarihi kullanımını da göz önünde bulundurularak terimin Türk edebiyatındaki tam karşılığı olarak bileşik bir kelime olan “eşruh”u kullanmayı tercih etmenin daha doğru olacağı kanaatindeyiz. “Eş-arvağ” hakkında ayrıntılı bilgi için bakınız: Ayşe Duvarcı, “Türklerde Tabiatüstü Varlıklar ve Bunlarla İlgili Kabuller, İnanmalar, Uygulamalar”, *Bilig*, S. 32, Kış/2005, s. 125-136.

18 Şenay Kırgız Kazak, “Ernst Theodor Amedeus Hoffmann'ın Eserlerinde İncelenen Fantastik Bir Motif: Eşruh”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 6, S. 24, Kış 2013, s. 238.

19 A.y.

20 A.y.

21 Sigmund Freud, “Tekinsiz”, *Sanat ve Edebiyat*, Çev. Emre Kapkın ve Ayşen Tekşen Kapkın, İst., Payel Yay., 1999, s. 348-351.

nomen gibi psikolojik rahatsızlıklara bağlar. Capgras sendromu: “[H]astanın genellikle yakın akraba olduğu kişinin tıpatıp benzerleriyle yer değiştirdiğine inandığı az rastlanır, renkli bir sendromdur.”²² Bu sendromun ortaya çıkışında patolojik bir algı bozukluğu değil “sanrısız bir inanış” yer alır ve sendrom kısaca “benzerler sanrısı” olarak adlandırılabilir. Capgras Sendromu, “sanrısız yanlış tanıma sendromları” arasında en iyi bilinen ve en çok karşılaşılanıdır.²³ *Models of Madness: Psychological, Social and Biological Approaches to Schizophrenia* (Deliliğin Türleri: Şizofreniye Psikolojik, Sosyal ve Biyolojik Yaklaşımlar)’da Capgras sendromu yaşayan kişilerin halk arasında eşruhlar gördükleri şeklinde hastalıklarının tanımlanmaya çalışıldığı belirtilmektedir.²⁴ Daha sonra bulunan iki sendromla birlikte Capgras sendromu “Özel Benzer Sendromu” (Kendinin Benzeri) başlığı altında birlikte değerlendirilmektedir. Özel Benzer Sendromunun üç tipi vardır:

1. Capgras tipi’nde “hastanın çevresinde görünmez benzerler vardır.”²⁵
2. Otokopik tip’te hasta, “kendisinin benzerlerini, diğer insanlara veya nesnelere ‘yansıtılmış’ olarak görür.”²⁶
3. Ters Tip’te “hasta kendisinin başka birinin yerine geçtiğine veya yer değiştirme sürecinde olduğuna inanır.”²⁷

Capgras sendromunun genellikle tanısı konulmuş başka bir psikotik rahatsızlığa eşlik ettiği tespit edilmiştir.²⁸ Eşruhların ortaya çıkışıyla ilişkilendirilebilecek “Özel Benzer Sendromu” başlığı altında değerlendirilen “Otokopik Fenomen” kısaca kişinin vücudunun tamamını ya da bir bölümünü ayna yansımaları şeklinde gördüğü bir halüsinasyonla tanımlanan bir fenomendir. “*Bu hayal genellikle renkli ve berraktır. Bununla birlikte birdenbire görülür ve kişinin hareketlerini taklit eder; ilaveten görme idrakleri, işitme diğer alanlarda halüsinasyonlar olabilir. Kişi genellikle idraklerin gerçek olmadığını şaşkınlık ve üzüntü ile ifade eder. Bu durum nadirdir. Migren veya epilepsi ile birlikte görülebilir. Fakat herhangi bir mental bozukluğun özel bir semptomu değildir. Bu durumun sebebi bilinmiyor. Bir görüşe göre temporo-pariyetallobdaki alanların irritasyonunu yansıtan fenomen olduğuna inanılır. Diğer bir görüş özellikle gelişmiş hafıza traselerinin pro-*

22 M. David Enoch ve Hadrian N. Ball, *İlginç Psikiyatrik Sendromlar*, Çev. Banu Büyükkal, İst., Okyanus Yay., 2013, s. 19.

23 A.e., s. 20.

24 John Read, Loren R. Mosher ve Richard P. Bentall, *Models of Madness: Psychological, Social and Biological Approaches to Schizophrenia*, Hove, England, Brunner-Routledge Press, 2004, s. 200.

25 A.g.e., s. 20.

26 A.e., s. 21.

27 A.y.

28 A.e., s. 28.

*jeksiyonunu gösterdiğine inanır. Bu durum bazı kişi lerin hayatlarında bir kere meydana gelebilir, fakat tekrarlayan şekillerde de bulunabilir.*²⁹ Zusne ve Jones, otoskopik halüsinasyon gören kişinin karşısında gördüğü yansıma ikizini tam anlamıyla gerçek bir kişi gibi algıladığını belirtirler. Kişinin kendinden farklı ve oldukça renkli bir kıyafet içinde yansıma ikizini görmesinin yansıma ikizi daha da gerçekçi kıldığını belirtirler.³⁰ *The Oxford Companion to the Mind* (Oxford Zihin Rehberi) adlı çalışmada ise bu otoskopik yansıma ikizin kişinin hareketlerini, jest ve mimiklerini aynen taklit ettiği ve genellikle gece yarısı ya da seher vakti ortaya çıkıp sanılanın aksine şeffaf bir görüntüye sahip olduğu belirtilmektedir.³¹

Felsefi olarak kişinin kendisini üzerinden tanımladığı öteki'ne olan ihtiyacının devamı mahiyetinde edebî eserlerde kurgulanan eşruhlar, öznenin karşısına, onun antitezi konumuna yerleştirilirler. İkililer ve özelde eşruhlar toplumun inanç, algı ve felsefi sistemlerini oluşturmakta büyük öneme sahiptir. Bu önem eşruhun toplumsal, psikolojik ve sosyolojik 'insan kimliği'nin tanımlanmasında, 'gerçek'in yerleşik kabulünün tartışılmasında, ben'in konumunu sınıflandırma problemlerinin ortaya konulmasında oynadıkları belirleyici role dayanmaktadır çünkü kültürün tanımladığı öteki, ben'in tanımlamasını da sağlamakta dolayısıyla kendi dışındakini tanımlarken kültür aslında kendi sınırlarını da belirlemektedir.³² Toplumun pek çok kabulü yanında ödül-ceza sisteminin tartışılması için de eşruhlar kurguda kullanılabilirler.

Türk edebiyatında eşruh kurgularının kökeni çok eski dönemlere kadar dayanmaktadır. Eşruhlar birer koruyucu olarak gerek Anadolu'da gerekse diğer Türk topluluklarında görüldüğü gibi cinlerle de ilişkilendirilmişler ve cinlerin kişinin kendisinin ters ayaklı bir kopyası olarak düşünülmesi de eşruh anlatılarının Batı'daki örneklerinden farklı bir yol izlemediğini ancak gelenek dairesinde Türk kültür ve İslâm inancı dairesinde özgün bir mahiyette şekillendirildiğini göstermektedir.

Batı'da romantizm akımı etkisiyle eşruhlar romanlara taşınmaya başlarlar. İlk kez edebî bir kavram olarak kullanıldıkları tarih 1776 (Jean Paul Richter, *Siebenkäs*) senesidir. 1796'da *Muhayyelât-ı Azîz Efendi*'de Batı'daki örneklerinden hiç de aşağı kalmayacak bir eşruh hikâyesi bulunmakta ve geleneksel özellikler taşımaktadır. Batılı araştırmacılar eşruh kurgularının Batı edebiyatına özgü olduğu konusunda ısrarcıdır. Türk romanına genel olarak bakıldığında gelenek-

29 Salih Yaşar Özden, "Halüsinasyonlar", *Kartal Devlet Hastanesi Tıp Dergisi*, C. 1, S. 3, 1990, s. 180.

30 Leonard Zusne and Warren H. Jones, *Anomalous Psychology: A Study of Magical Thinking*, Second Edition, Hillsdale, Nj, Lawrence Erlbaum Associates, 1989, s. 121.

31 Richard Gregory ve O. L. Zangwill, *The Oxford Companion to the Mind*, Oxford, Oxford University Press, 1998, s. 200.

32 Milica Živković, *a.g.m.*, s. 124.

sel eşruh motifinin yerini Batılı eşruh izleği almaya başladıktan sonra geleneksel örneklerin unutulmaya başladığı görülmekte, eşruh izleğinin Batı edebiyatına has bir izlek addedildiği anlaşılmaktadır. Konuya dünya edebiyatı açısından genel olarak yaklaşıldığındaysa tüm geleneksel dünya edebiyatlarında motif ortak olsa da romana geleneksel eşruh motifinin taşınmayıp ya da çeşitli şekillerde Batılı örnekleriyle karıştırılmak suretiyle taşındıkları ve günümüz romanında eşruh kurguları açısından Batı romanındaki eşruh izleğinin hâkim bir konuma sahip olduğu tespiti yapılabilir. Eşruh kurguları geleneksel anlatılarda da bulunduğu için farklı ülke edebiyatları tarafından yakın bulunarak rahatça benimsenmekte bu sayede de farklı ülke edebiyatlarına Batı temelli felsefi, psikolojik, sosyolojik, dini kabullerin de beraberinde taşınmasını sağlayan bir yapı özelliği sergilemektedir.³³

Türk edebiyatında eşruhların mitik formları kötü cinler, koruyucu melekler, şeytanlar olarak romana taşınır. İkiz görüntü bu tip mitik formlarda tam olarak yerine oturmamıştır. Arketiplerin olumlu ve olumsuz özelliklerini beraberce taşıma eğilimlerinin eşruh kurgularına aktarıldığı görülür. Donuna girme motifi de geleneksel anlatılardan ödünçlenerek eşruh kurgularında kullanılabilir. Türk edebiyatında eşruh kurgularında roman öncesi döneme ait gerek Batı gerekse Türk mitolojisinin eşruh motiflerinden faydalanılmaktadır. Eşruh motifinin henüz geleneksel yapısını kazanmadan önceki motifin hazırlayıcısı çeşitli unsurlar da gerek Batı gerekse Doğu edebiyatından romanlara aktarılmaktadır. Motifler roman içerisinde genellikle eski işlevlerinden uzaklaştırılmış, işlevsiz ya da mitlerdeki işlevinin tersine bir işlevle donatılmış olarak Türk romanında kullanılmaktadırlar. Mitik formların kullanımı dışında Türk romanında eşruhlar genel olarak yansıma ikiz bir görüntüden, bir sestem, kopya bir ikizden, ikiz kardeşten, ikizi kadar kişiye benzeyen başka bir kişiden, yakın akrabadan, hayali bir oyun arkadaşından, ikinci benlikten ibaret olacak şekilde kurgulanabilmektedirler. Son dönem Türk romanında eşruh kurgularında tekinsiz ortamın ortaya çıkarıldığı korkutucu eşruhların yerini daha kolay kabullenilebilir, korkutucu özellikler taşımayan, sahibiyile komik diyaloglara girebilen eşruhların aldığı görülmekte, ikiz kahramanların son dönem romanlarında komedi unsuru olarak kullanılma eğiliminin eşruh kurgularına da sirayet ettiği anlaşılmaktadır.

IV. Türk Roman Kurgusunda Ben ve Ben'e Benzemeyen Öteki'den Oluşan İkili Roman Kahramanları

Roman kahramanları kurguda yalnız değildir, diğer kurgu kişilere göre konumlandırılırlar ve onlarla sürekli ilişki içindedirler. Klasik romanda kurgu, kişiler arasındaki ilişkilerden doğar. Kurgunun en önemli unsurlarından biri olan

33 Bu tür örnek bir çalışma için bkz.: Baryon Tensor Posadas, "Double Fictions and Double Visions of Japanese Modernity", Department of East Asian Studies University of Toronto, Toronto, 2010 (yayımlanmamış doktora tezi).

vaka da bu ilişkiler neticesinde ortaya çıkar. Kişiler birbirleriyle kurdukları ilişki temelinde kurguda özerk ikili, üçlü veya dördümlü iç gruplar oluştururlar. İkili gruplar genellikle diyalektik bir yapıya sahiptir ve ikili gruba bağlı olan her bir kurgu kişi birbirlerine göre zıt konumlara yerleştirilirler. Kişilerin romandaki işlevleri de bu zıt konumlu ilişkideki özelliklerine göre belirlenir. İkili gruplardan bazıları kurguda diğer ikili gruplardan farklılaşır ve özel bir yapı özelliği gösterirler.³⁴ Bu ikili grup, bazen özel bir iç kurgu fonksiyon hâlini alarak ikili kahramanların farklı bir türünün ortaya çıkmasına zemin hazırlar. Hayatları bir vesileyle kesişen iki kişi yollarına/hayat yolculuklarına birlikte devam etmeye; dertlerini, sıkıntılarını paylaşmaya başlarlar. Mitler, destanlar, halk hikâyeleri incelendiğinde kahramanın yanında genellikle böyle bir yoldaşının bulunduğu görülür. Axel Olrik'in tespit ettiği gibi geleneksel anlatıda iki kişi aynı anda kahraman olamayacağı için bunlardan biri öne geçerken diğeri onun gerisinde kalır ve kahramanın kişiliğinin parlatılmasına ve onun öne çıkarılmasına yardımcı olur.³⁵ Bu tür ben ve ben'e benzemeyen öteki'den oluşan ikili kahramanların karakterleri, sosyal statüleri, görünüşleri birbirinden oldukça farklıdır. Bu farklılık kimi zaman bir çatışma ortaya çıkarsa da bu çatışma büyük bir kavgaya dönüşmeyip kahramanın kişiliğinin eksik unsurlarının tamamlanmasına vesile olur. Ben ve ben'e benzemeyen öteki'den oluşan ikili kahramanlar da ikiz kahramanların farklılaşmasıyla ortaya çıkan eşruhlar gibi gölge arketipine bağlıdır. Gölge arketipinin yanı sıra ruh arketipine bağlı olarak da kurgulanabilirler. Eşruh kurgularındaki görünüşteki benzerlik çoğunlukla tam bir zıtlık hâlini almıştır hatta görünüşteki zıtlık özellikle vurgulanmaktadır. Eşruh kurgularında eşruhun efendi, sahibin köle olması gibi çoğunlukla ben ve ben'e benzemeyen öteki'den oluşan ikili kahramanlara yer verilen kurgularda da taraflardan birisi efendi diğeri köle konumundadır. Eşruh kurgusunda arada çok büyük bir çatışma varken bu tip ikililer arasında büyük çatışmalarla karşılaşılmaz aksine küçük çatışmalar çoğunlukla ilişkiyi besler ya da esas kahramanın kişiliğini parlatır. Eşruh ile sahibi arasındaki ilişki bastırıldığı gölgesiyle çatışan kişinin ilişkisine, birbirine benzemeyen öteki'lerin ilişkisi ise gölgesiyle barışık olan ya da dengeli bir ilişki kurmaya çalışan kişinin ilişkisine benzer. Özellikle modern bireyciliğin etkisiyle kurguda bu tip ikililere daha az yer vermeye ya da bir parodi unsuru olarak bu tür ikili kahramanların romanlara dâhil edilmeye başladıkları görülür.³⁶ Ben ve ben'e benzemeyen öteki'den oluşan ikili kahramanlar, romanın gelişim süreciyle birlikte kişinin özellikle iç dünyasının romana yansıtılmaya başlanmasıyla romanlarda daha az yer bulurlar. Bu

34 Fatih Tepebaşı, *Roman İncelemesine Giriş: Notlar, Açıklamalar, Örnekler*, Konya, Çizgi Kitabevi, 2012, s. 59.

35 Axel Olrik, *a.g.m.*, s. 5.

36 Ian Watt, *Modern Bireyciliğin Mitleri: Faust, Don Quijote, Don Juan, Robinson Crusoe*, Çev. Mehmet Doğan, İst., Boğaziçi Üniversitesi Yay., 2014, s. 164-165.

durumda geleneksel anlatıları çağrıştırmalarının payı da kuşkusuz vardır. Çoğunlukla geleneksel bağlamından uzaklaşmış, ikili arasındaki dostluk gittikçe zayıflamış ve insanın dünyasının merkezine kendisini ve tutkularını yerleşirmesiyle başlangıçtaki dostluk daha sonra efendi köle ilişkisine dönüşmüş, en sonunda da kişinin uzaktan seyrettiği öteki'yle kurduğu ilişkinin azalmasını simgeler şeklinde kaybolmaya yüz tutmuştur. Günümüz romanında daha çok modernitenin söz konusu bireyciliği destekleyen tutumunun eleştirisi için genellikle bir parodi unsuru olarak romanlarda bu tip ikililer kurgulanmaktadır.

Geleneksel anlatılardaki kahramanların yanında genellikle onların kahramanlık vasıflarını öne çıkarıp parlatacak bir arkadaşları, kardeşleri, uşakları, köleleri, yardımcıları vs. bulunur. Kahramanın yanındaki bu kişilerin kahramana zıt olan ve onu tamamlayan tipik vasıflarının bir simgesi olarak dış görünüşleri kahramanın tam zıddı özellikler taşır. Geleneksel anlatılar arasında vaka anlatımına dayalı olan mesnevilerin ve halk hikâyelerinin önemli bir yeri vardır. Aşk konulu mesnevilerde ve halk hikâyelerinde ortak olarak görülen iki aşığın vuslat yolundaki birbirlerinden ayrı yaşadıkları maceralarının anlatılmasından dolayı edebî eserlere verilen ikili isimler, hatalı bir şekilde iki âşığın ikili olarak değerlendirilmesine sebep olmamalıdır.

Türk roman kurgusunda ben ve ben'e benzemeyen öteki'den oluşan ikili kahramanların iki tür arketipe bağlı olarak kurgulandıkları görülmektedir. Yaşlı bilge arketipine bağlı olarak kurgulanan ben ve ben'e benzemeyen öteki'den oluşan ikili kahramanlar; bilge adamla gençten, usta ile çıraktan, hoca ile öğrenciden, mürşit ile müritten oluşmaktadır. Bu tip anlatılardaki bahsi geçen yaşça büyük kişi, kişisel özellikleri bakımından masallardaki kahramana yol gösteren yaşlı bilgeye ya da aksakallı dedeye benzer, Jung'un "yaşlı bilge" olarak değerlendirdiği kişiyi temsil eder ve esasen "ruh arketipine" bağlıdır. Türk romanında bu arketipe bağlı olarak kurgulanan ikili kahramanlar, geleneksel anlatılarla ilişki kurulmasını sağlar. Gölge arketipine bağlı olarak eşruhlara benzer şekilde kurgulanan ben ve ben'e benzemeyen öteki'den oluşan ikili kahramanlarla ise Yeni Türk edebiyatında daha çok karşılaşılır.

Özellikle Yenileşme dönemi Türk romanında ikili kahramanlara yazarın müdahalesi ve ikilinin arasına girmesi ya da zoraki ikili kahramanlar şeklinde roman kişilerini bir araya getirme teşebbüsü çoğunlukla hüsrarla sonuçlanmaktadır çünkü iç ikili kurgu yapı dış müdahaleye müsait değildir.

Aynı eşruh kurgularında olduğu gibi ben ve ben'e benzemeyen öteki'den oluşan ikili roman kahramanları da erkeklerden oluşmakta ve bu tip kurgularda kadınlara çoğunlukla yer verilmediği görülmektedir. Batıdaki bu genel eğilim Türk edebiyatında da uzun bir süre devam etmektedir.

V. Üst İkiler

İkililer edebî yapı içinde geleneksel edebiyatta genellikle yığılma eğilimindedirler. Mitlerden itibaren bu eğilim geleneksel anlatılarda; ikiz yapının mitin kahramanlarından anlatının geneline sirayet edecek biçimde gerçekleşmekte olup inanç dairesinde şekillenen ve genelde zıtlık temeline dayanan ikizliğin, ikililiğin doğal bir tezahürü biçiminde ortaya çıkmakta ve temel merkeze olan işaretin kuvvetlendirilmesi amacını taşımaktadır.

Postmodernizmin etkisiyle eşruhlardan, ikiz kahramanların, ben ve ben'e benzemeyen öteki'den oluşan ikili kahramanların kurgudaki konumları, yapıları ve işlevleri değişir. Slethaug'a göre bağlamı içinde retorik bir figür olarak ikili sadece özel bir gösteren değil ama aynı zamanda bir söylem zemininde temellenen özel bir gösterendir ve bir gösteren olarak tarihi süreçte değişmemiş ancak postmodernizmle birlikte yazarlar önceki epistemolojiyi yıkıp darmadağın ederek roman formunu köklerinden koparıırken tükenmiş bir yapı olarak görülen eski formlar postmodernin kaos ortamına çekilirken yazarlar geçerliliğine ve canlılığına inandıkları bu eski söylemi: ikilileri/eşruhları, eski söylemin altını kazarak yeniden gün ışığına çıkarma fırsatı yakalarlar.³⁷ İkililerin hâlâ hayatta olduğu yönündeki kanaatleri yazarların alegori ve realizm kozasını kırarak yeni ve cazip bir form olarak ikilileri ve eşruhları kullanmaya başlamalarını sağlar.³⁸ Ortaya çıkan yeni ikili, eski örneklerinden oldukça farklıdır. Slethaug, ortaya çıkan yeni ikililerin, eskilerinin tarihi gerçeklikten ve metafizikten temellenen kavranabilir yapısı içinde bütünleşmiş kendiliğinin tam karşısında konumlandığı kanaatindedir.³⁹ İkizliklerin, ikililiklerin bu doğal yayılma ve yığılma eğilimi modernist ve postmodernist kurguda doğallığını kaybetmektedir. Kendi mitlerini inşa sürecinde⁴⁰ mitik yapıdan amaçları doğrultusunda gerek bir yeniden üretim gerekse yıkım aşamasında yararlanan söz konusu kurgusal eğilimlerde, geleneksel anlatılardaki ikizliklerin, ikililerin ve ikiliklerin yığılmasından farklı olarak üstkurmaca düzleminde ikili kahramanların sentetik bir şekilde üst üste yığılmasıyla gelenekselin arızî taklit yoluyla parodileştirilmesi hedeflenmektedir. Söz konusu kurgusal eğilimlerde arızî taklidin mahiyeti genel olarak geleneksel anlatılardaki ikili kahramanların edebî bir karakterleştirme aleti olarak yapısının sorgulanması ve sorunsallaştırılması, boşa düşürülmesi, anlatının merkezine yerleştirilen geleneksel yapısının bozulması ya da dıştaki yapı bozulup kurgusal iç ikili fonksiyonun sabit şekilde korunması suretiyle işlevsizleştirilmesi veyahut işaret ettiği değerler dünyasındaki karşılıklarının değiştirilmesi suretiyle parodileştirilmesi şeklinde gerçekleştirilmektedir. İkilile-

37 Gordon E. Slethaug, *The Play of The Double in Postmodern American Fiction*, Southern Illinois, Southern Illinois University Press, 1993, s. 187.

38 A.y.

39 A.g.e., s. 187-188.

40 Yıldız Ecevit, *Türk Romanında Postmodern Açılımlar*, 6. bs., İst., İletişim Yay, 2009, s. 41.

rin bu sentetik yığılma süreci özellikle postmodern kurguda parodinin önemli bir özelliği hâline geldiğinden ve geleneksel yapının zıddı bir özellik arz ettiğinden gerek geleneksel yapıdan kısmen de olsa akseden yönüyle ayrılması gerekse bu postmodern kurgulardaki ikililerin anlatı düzlemindeki sentetik yığılmanın itibarı değerlendirilmesinin yapılabilmesi açısından bu tip parodi mahiyetinde üst üste yığılan ikililerin diğer ikililerden ayrılarak “üst ikililer”⁴¹ olarak adlandırılarak değerlendirilmesi daha doğru tespitlerin ve çıkarımların yapılabilmesi açısından elzemdir. Türk romanında, özellikle 1990 sonrasında yayımlanan romanlarda ikili kahramanların sentetik bir şekilde kurgu içinde üst üste yığıldıkları görülür.

Sonuç

Sonuç olarak ikili kahramanlar geleneksel anlatılardan romanlara taşınan edebiyatın en eski motiflerinden biridir. İkili kahramanlar genel olarak bir kahraman ve onun yanındaki ondan daha aşağıdaki bir birimin birlikteliğinden meydana gelirler ve esasen hiçbir zaman ikilinin eşit konumlarından dolayısıyla anlatıdaki iki kahramandan bahsetmek mümkün değildir. Mutlaka bir efendi ve ona bağlı bir köle birim birbirine bağlanarak ikili bir yapı içinde bir araya getirilirler ya da birbirleriyle çatışarak birbirlerinden ayrı düşerler. Kahraman koltuğuna oturanın hükümlerinin simgesi konumundaki gölgesi de ondan ve kahramanlıktan ayrı düşünülmeğe için kahraman ve gölgesi ikili kahramanlar olarak adlandırılırlar. Postmodern kurgularda ise ikili kahramanlar arasında bulunan farklılıklar ortadan kalktığı gibi asıl ile kopyaların da yerleri değişmekte, kopya aslının yerine geçmekte ve genel olarak eşit konumda mesnetsiz kopyaların, birbirine dönüşme eğiliminde⁴² ikili kahramanların kurguda kullanılmasıyla postmodern anlatılar modern romandan ayrılmaktadırlar.

Türk romanının kendi gelenek dairesinde yetişen kendine mahsus kurallar dahilinde kurgulanan Türk edebiyatına özgü ikili kahramanları bulunmaktadır. Bunlar edebiyatın farklı dönemlerinde ve farklı edebî türler içinde değişmekte ve gelişmektedir. Türk romancılar romanlarındaki ikili kahramanları kurgularken sadece kendi geleneklerinden beslenmemekte özellikle 1950’lerden sonra Batı romanındaki örneklerden de çokça etkilenmekte, istifade etmekte ancak kendi özgün seslerini ve kimliklerini korumaya, bulmaya çalışmaktadırlar. Psikolojik romanlardaki ikili kahraman kurgularının ise gelenekle ilişkisinden çok dünya edebiyatına dâhil olduklarından bahsetmek daha doğru görünmektedir. Postmodern romanlarda ise geleneksel ikili kahramanlar yapı bozuma uğratılmaktadır. Türk roman kurgusunda ikili kahramanların, Türk romanının belkemiğini teşkil eden önemli izleklerden birini oluşturduğunu söylemek mümkündür.

41 Gordon E. Slethaug bu tür ikilileri “meta-double” şeklinde nitelendirmektedir. Gordon E. Slethaug, *a.g.e.*, s. 196.

42 Jale Parla, “Roman ve Kimlik: Beyaz Kale”, *Orhan Pamuk’u Anlamak*, 3. bs., İst., İletişim Yay., 2006, s. 87-88.

Kaynakça

Aytaç, Gürsel, *Yeni Alman Edebiyatı Tarihi: 16. Yüzyıldan 20. Yüzyıla Kadar*, Ank., Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., 1983.

Berman, Jeffrey ,“Personality (Double-Split-Multiple), *Dictionary of Literary Themes and Motifs: L-Z*, Ed. Jean-Charles Seugneuret, C. 2, New York, Greenwood Press, 1988.

Dervişcemaloğlu, Bahar, *Anlatıbilime Giriş*, İst., Dergâh Yay., 2014.

Dostoyevski, Fyodor Mihayloviç, *Öteki*, Çev. Tansu Akgün, 3. bs., İst., Türkiye İş Bankası Yay., 2012.

Dostoyevski,Fyodor, *İkiz*, Çev. Sabri Gürses, İst., Can Yay., 2010.

Duvarcı, Ayşe, “Türklerde Tabiatüstü Varlıklar ve Bunlarla İlgili Kabuller, İnanmalar, Uygulamalar”, *Bilig*, S. 32, K1ş/2005, s. 125-136.

Ecevit, Yıldız, *Türk Romanında Postmodern Açılımlar*, 6. bs., İst., İletişim Yay, 2009.

Enoch, M. David ve Ball, Hadrian N., *İlginç Psikiyatrik Sendromlar*, Çev. Banu Büyükkal, İst., Okyanus Yay., 2013.

Fono Universal Sözlük: Türkçe-Almanca, Haz. Holder Knudsen vd., İst., Özal Matbaası, 2003.

Freud, Sigmund “Tekinsiz”, *Sanat ve Edebiyat*, Çev. Emre Kapkın ve Ayşen Tekşen Kapkın, İst., Payel Yay., 1999.

Gregory, Richard L. ve Zangwill, O. L., *The Oxford Companion to the Mind*, Oxford, Oxford University Press, 1998.

<http://www.oxfordreference.com/view/10.1093/acref/9780198609810.001.0001/acref-9780198609810-e2217?rskey=Bgrmr3&result=2208> (03.04.2014).

Kantarcıoğlu, Sevim, *Edebiyat Akımları: Platon'dan Derrida'ya*, İst., Paradigma Yay., 2009.

Kazak, Şenay Kırgız, “Ernst Theodor Amedeus Hoffmann’ın Eserlerinde İncelenen Fantastik Bir Motif: Eşruh”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 6, S. 24, K1ş 2013, s. 237-247.

Kırgız, Şenay, “E.T.A. Hoffmann’ın Eserlerinde Fantastik Ögeler”, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Alman Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, 2010, Erzurum (yayımlanmamış yüksek lisans tezi).

Knowless, Elisabeth, *The Oxford Dictionary of Phrase and Fable*, Second Edition, Oxford, Oxford University Press, 2006, Çevrimiçi,

Orlik, Axel, “Halk Anlatılarının Epik Kuralları”, *Millî Folklor*, C. 3, S. 23, Güz 1994, s. 2-5.

Özden, Salih Yaşar, “Halüsinasyonlar”, *Kartal Devlet Hastanesi Tıp Dergisi*, C. 1, S. 3, 1990, s. 176-182.

Öztürk, Özhan, *Folklor ve Mitoloji Sözlüğü*, Ank., Phoenix Yay., 2009.

Parla, Jale, “Kara Kitap Neden Kara?” *Kara Kitap Üzerine Yazılar*, Der. Nüket Esen, 2. bs., İst., İletişim Yay., 2009, s. 102-109.

Parla, Jale, “Roman ve Kimlik: Beyaz Kale”, *Orhan Pamuk’u Anlamak*, 3. bs., İst., İletişim Yay., 2006, s. 85-98.

Posadas, Baryon Tensor, “Double Fictions and Double Visions of Japanese Modernity”, Department of East Asian Studies University of Toronto, Toronto, 2010 (yayımlanmamış doktora tezi).

Quinn, Edward, *A Dictionary of Literature and Thematic Terms*, Second Edition., New York, Facts On File Publishing, 2006.

Read, John; Mosher, Loren R. and Bentall, Richard P., *Models of Madness: Psychological, Social and Biological Approaches to Schizophrenia*, Hove, England, Brunner-Routledge Press, 2004.

Saraç, Tahsin, *Fransızca-Türkçe Büyük Sözlük*, C.1, Ank., Bilgi Basımevi, 1976.

Slethaug, Gordon E., *The Play of The Double in Postmodern American Fiction*, Southern Illinois, Southern Illinois University Press, 1993.

Tepebaşı, Fatih, *Roman İncelemesine Giriş: Notlar, Açıklamalar, Örnekler*, Konya, Çizgi Kitabevi, 2012.

Todorov, Tzevatan, *Fantastik: Edebi Türe Yapısal Bir Yaklaşım*, Çev. Nedret Öztokat, İst., Metis Yay., 2004.

Watt, Ian, *Modern Bireyciliğin Mitleri: Faust, Don Quijote, Don Juan, Robinson Crusoe*, çev. Mehmet Doğan, İst., Boğaziçi Üniversitesi Yay., 2014.

Yavuz, Muhsine Helimoğlu, *Masallar ve Eğitimsel İşlevleri*, Ank., Ürün Yay., 1997.

Živković, Milica, “The Double As The ‘Unseen’ Of Culture: Toward A Definition Of Doppelganger” *University Of Niš The Scientific Journal Facta Universitatis Series: Linguistics and Literature*, S. 2, No 7, 2000, s. 121-128, (Çevrimiçi), <http://facta.junis.ni.ac.rs/lal/lal2000/lal2000-05.pdf>, 27.07.2011.

Zusne, Leonard and Jones, Warren H., *Anomalistic Psychology: A Study of Magical Thinking*, Second Edition, Hillsdale, Nj, Lawrence Erlbaum Associates, 1989.

